

Lietuvos istorijos institutas (LLI)

Tautinė ir/ar klasinė tapatybė XX a. Lietuvoje: nuo politinių trajektorijų iki asmeninių išgyvenimų

Programos trukmė: 2022–2026 m.

Lietuvos istorijos instituto mokslinės veiklos kryptis: „Lietuvos visuomenės ir valstybės raida iki XXI amžiaus pradžios (istorija, istoriografija, pagalbiniai istorijos mokslai ir kita)“.

Šiandien visame pasaulyje augant turtinei nelygybei ir socialinei atskirčiai, kurios itin aštriai pasireiškia buvusiose socialistinėse šalyse, kaip niekada yra aktualu iš istorinės perspektyvos pažvelgti į socialinio teisingumo idėjos genezę ir raišką modernioje Lietuvoje, jos santykį su tautine tapatybe, nacionalinės valstybės vizijomis ir politika – kur šios dvi projekcijos vieną kitą rėmė ir palaikė, o kada susikryžiuodavo, galiausiai, į ką išvirto jau šiais laikais.

Pastarųjų trijų dešimtmečio nacionalizmo, tautinės politikos studijos atskleidžia, kad tautiškumas, etninė tapatybė ir jos kultūrinė bei politinė raiška intensyviai plėtojosi per visą XX a. laikotarpį, tame tarpe ir sovietmečiu. Socialinė dinamika mažai tyrinėta, didesnis dėmesys skirtas Lietuvos socialinės politikos bruožams 1918-1940 m. (Bukelevičiūtė ir kt., 2017). Tik kai kuriose studijose užsimenama, kad nepasitenkinimas tautine spauda, etniniai konfliktai glaudžiai siejasi su socialine diskriminacija ir visuomenės materialine padėtimi (Teichova, Herbert 2000 ir 2003, Grybkauskas, 2011), kalbama apie sovietinį socialinį kontraktą (Cook, 1993). Ne vien represijos, bet ir išsilavinimo galimybės, įsidarbinimo, karjeros apribojimai dėl „netinkamos“ socialinės ar etninės prigimties ir su tuo susijęs materialinis nepriteklis, vienos ar kitos tautybės atstovų įsitvirtinimas ir dominavimas visuomenės hierarchijos viršuje skatino ne tik socialinį, bet ir tautinį nepasitenkinimą. Kaip pastebi politinės ekonomijos tyrinėtojai, autoritariniai režimai išgyvena „diktatoriaus dilemą“ (Wintrobe 1998), pasireiškiančią būtinybe remtis išskirtinėmis socialinėmis grupėmis, kurioms yra „permokama“ už jų lojalumą, tuo pačiu didinant į privilegijuotųjų ratą nepatekusių frustraciją. Valdžios atstovų, kariškių, saugumiečių bei dalies inteligentijos išskirtinės privilegijos augino valdžios ir tautos (ar liaudies), etninių bendruomenių skirtį, piliečių nepasitikėjimą politiniu elitu, lėmusį dalies visuomenės paramą radikalioms socialinėms permainoms ar tautinės skriaudos pojūtį, nacionalinius konfliktus ir etninę mobilizaciją. Kita vertus, siekdamas užsitikrinti bent dalinį visuomenės lojalumą ir jos kontrolę, valdžia naudojo etnizacijos, ar atvirkščiai, ją įrėminti turėjusias klasinės tapatybės konstravimo priemones. Nors XX a. Lietuva išgyveno skirtingas santvarkas, socialinės ir ekonominės struktūros paveldas, anksčiau vykęs industrializacijos intensyvumas ir urbanizacijos lygmuo, piliečių politinis įsitraukimas bei šeimos-giminės atmintis veikė naujo režimo elgseną, jo socialinę ir tautinę politiką (žr. Kitschelt, 1995).

Programos tyrimo objektas yra socialinės klasės, socialinės raidos ir nacionalinės politikos bei tautinės tapatybės santykis, jo raiška socialinėse grupėse bei individų elgsenoje. *Tikslas* yra iširti šių dviejų meta-idėjų – tautos, iš vienos pusės, ir socialinės klasės, iš kitos, santykių dinamiką per tarptautinio konteksto, politinių sprendimų, individo elgesio strategijų ir subjektyvių jausenų prizmę.

Vienas svarbiausių klausimų yra: ar socialinio teisingumo klausimas, klasinės tapatybės formavimas(is) palaikė, ar / ir kada konfliktavo su tautiškumo raida, kuri, savo ruožtu, taip pat buvo veikiamą modernizacijos procesų, okupacijų bei socialinės ekonominės transformacijos. Svarbu atskleisti, kaip tautinės politikos tikslai buvo bandomi realizuoti per socialinės politikos priemones, kaip visuomenės grupės ir individai tai priėmė. Ir, atvirkščiai, ištirti, kaip pasiremiant socialinės lygybės ir „beklasės visuomenės“ vaizdiniais buvo bandoma įrėminti etninę tapatybę, suvaldyti tautinį nepasitenkinimą.

Programos tyrimo uždaviniai:

Ištirti tautos, klasės, socialinio teisingumo sąvokas ir jų reikšmes XX a. politinėse doktrinos ir ideologijose;

Aptarti socialinio teisingumo problematiką Pirmojo pasaulinio karo metais, atskleidžiant „vokiškos baudžios“ fenomeną;

Ištirti migracijos, urbanizacijos procesus, ūkio raidos ir politinių sprendimų poveikį socialinei dinamikai, etninei struktūrai ir tautiniams santykiams, opias visuomenines problemas Lietuvoje 1918-1990 metais;

Išnagrinėti vidurinėsios klasės ir inteligentijos sluoksnio formavimąsi tarpukario ir sovietmečio Lietuvoje;

Išanalizuoti sovietinę kolektyvizaciją, agrarinę politiką, melioracijos programas ir jų poveikyje vykčius socialinius procesus Lietuvos kaime, miesteliuose ir „kolūkinio tipo gyvenvietėse“;

Ištirti aukštojo, partinio švietimo, viduriniojo išsilavinimo raidą, jų poveikį tautinių ir socialinių grupių padėčiai, elito formavimuisi;

Išanalizuoti išeivijos Vakarų šalyse požiūrį į Lietuvos respublikoje ir sovietinėje Lietuvoje vykdomą tautinę ir socialinę politiką, išeivijos veiksnį politiniams ir ekonominiams sprendimams.

Be mokslinių monografijų, šaltinių rinkinių ir recenzuojamų straipsnių įgyvendinant programą bus parengtas daugiatomės Lietuvos istorijos XI tomas (1940-1990 m laikotarpis).

Programos vykdymui reikalingos lėšos metams: **144 299 eurai**